Valki László

A gyorsan változó nemzetközi rend

Mindenki tudta, hogy Obama megválasztása és a nagy demokrata párti többség létrejötte a Kongresszus mindkét házában mélyreható változásokat indít majd el a nemzetközi kapcsolatokban, de kevesen gondolták – még kevesebben tudták – azt, hogy ezek ilyen gyorsan bekövetkeznek.

Az első jelek ugyanis nem erre mutattak. Moszkva például novemberben, éppen Obama megválasztásának napján jelentette be, hogy a tervezett amerikai rakétaelhárító-rendszer ellensúlyozására Iszkander típusú rakétákat fog telepíteni Kalinyingrád körzetébe. Egy tangóhoz két ember kell, sóhajtottak fel sokan, mondván, hogy hiába az új elnök minden jó szándéka, ha Medvegyevék nem fogadják el a feléjük nyújtott kezet. Az sem ígért gyors változást, ami Guantánamóval kapcsolatban történt. Jóllehet az új elnök beiktatása után azonnal bejelentette a hírhedt fogolytábor felszámolását, ez inkább szimbolikus gesztusnak tűnt, mert határidőként az év végét jelölte meg. Valóban, állapították meg a jogászok, két-háromszáz embert nem lehet minden további nélkül szélnek ereszteni, de azért maradt némi hiányérzetük. Ezzel egy időben több megfigyelő, aki még mindig hitt a vereséget szenvedett neokonzervatív stratégia helyességében, kifejtette, hogy számos olyan állandó amerikai érdek létezik, amelyet Obamáék sem hagyhatnak figyelmen kívül, tehát a washingtoni külpolitika sem fog jelentősen megváltozni.

*

Nem sokkal később még a bizakodók is csak kapkodhatták a fejüket. Kiderült például, hogy Washington informálisan már meg is keresett néhány európai országot azzal a kéréssel, hogy fogadjanak be guantánamói foglyokat. Aztán megbízható forrásból kiszivárgott, hogy Obama több tanácsadója - köztük Bill Clinton volt védelmi minisztere, William Perry - már az elnökválasztás előtt bizalmas megbeszéléseket folytatott magas rangú iráni személyiségekkel. Egy-két tanácsadót később al-Asszád szíriai elnök is fogadott Damaszkuszban, Kissinger pedig decemberben Moszkvába látogatott, ahol Medvegyevvel (sőt talán Putyinnal is) eszmét cserélt a két ország viszonyáról. Mindezek arra mutattak, hogy Obama első munkanapján repülőrajttal akart indulni a pályán.

Az első pozitív visszacsatolás már egy hét múlva megérkezett. Az Interfax orosz hírügynökség vezérkari forrásokra hivatkozva azt jelentette, hogy Moszkva felhagyott az Iszkanderek telepítésének tervével. Lehet, hogy Moszkva még hozzá sem kezdett a tényleges tervezéshez, a hír mégis elárult valamit az ottani közhangulat változásáról.

Február elején aztán a müncheni biztonságpolitikai konferencián tartott beszédében Joe Biden olyan gondolatokat fogalmazott meg, amelyek az előző évi rendezvényen még súlyos eretnekségnek számítottak volna. Mint arról a lapok beszámoltak, az

alelnök kijelentette, hogy az Egyesült Államok nem kívánja a demokráciát erőszakkal rákényszeríteni másokra, és megelőző csapást sem kíván mérni más államokra *(*tehát felhagy az irakihoz hasonló inváziók indításával*).* Amerikának, folytatta, szüksége van a világra, és a világnak is Amerikára, nekünk pedig hallgatnunk kell egymásra, és tanulnunk kell egymástól *(*más szóval Washington a multilateralizmusra fogja építeni külpolitikáját*).* A nemzetközi konfliktusok megoldásában az Egyesült Államok a tárgyalásokra, a diplomáciai eszközök használatára helyezi a hangsúlyt *(*azaz ellenfeleit nem fenyegeti lépten-nyomon fegyveres támadással*).* Biden kifejtette, hogy nem hisz a civilizációk összecsapásának elméletében (tehát a moszlim világgal normális kapcsolatokat szeretne fenntartani*).* Ami Afganisztánt illeti, a helyzet az utóbbi időben folyamatosan romlott, állapította meg, ezért Washingtonnak át kell értékelnie stratégiáját *(*és ehhez nagy szüksége van partnereinek véleményére és együttműködésére is*).* Az alelnök közölte, hogy az Egyesült Államok gyökeresen felül fogja vizsgálni az Oroszországhoz fűződő viszonyát *(*Biden Obamát idézve fogalmazott úgy, hogy legfőbb ideje megnyomni a „reset button"- t*).* Ezzel kapcsolatban egyébként az alelnök megjegyezte, hogy Amerikában ugyan tovább fognak dolgozni a rakétavédelmi rendszer kiépítésén, de csak akkor telepítenék az egyes elemeket Közép-Európába, ha a rendszer valóban működne és egyben költséghatékonynak bizonyulna *(*az utóbbi két feltétel pedig még egy jó ideig nem áll fenn*).* Végül Biden kijelentette, hogy Amerika elsőrendű érdeke az Európai Unió, illetve a NATO és az EU kapcsolatainak erősítése.

A beszéd elhangzásakor még három hét sem telt el Bush távozása és Obama beiktatása óta.

Az alelnök ugyanakkor Münchenben nem csupán elméleti téziseket adott elő, mondandója az új adminisztráció realizmusáról tanúskodott. Kijelentette például, hogy továbbra is jogellenesnek tartja Dél-Oszétia és Abházia elismerését, és nem ért egyet azzal, hogy Oroszország igényt formáljon valamilyen érdekszférára. Amerika, folytatta, nem mond le teljesen a fegyveres erőszak egyoldalú, felhatalmazás nélküli alkalmazásáról (úgy fogalmazott, hogy „együtt fogunk működni másokkal, amikor csak lehet, de egyedül fogunk cselekedni, amikor kell"). Az alelnök ezzel összefüggésben finoman bírálta a - katonai megoldásokat többnyire elutasító - európai szemléletet. Arra kérte ugyanis az Egyesült Államok szövetségeseit, hogy „értékeljék át filozófiájukat", és ha a békés eszközök eredménytelennek bizonyulnának, „minden lehetséges eszközzel" lépjenek fel a terrorizmussal vagy az atomfegyverek terjedésével szemben. Biden ezzel kapcsolatban Iránt említette, közvetve cáfolva azokat a kritikákat, melyek szerint az új adminisztráció nem akar elég határozottan fellépni a perzsa állam atomfegyver-programjával szemben.

Feltűnően hasonló nézeteket fejtettek ki Münchenben a nyugat-európaiak is. Sarkozy, Merkel, Miliband, Scheffer és Solana jól érzékelhető örömmel fogadta az új amerikai adminisztráció külpolitikai elképzeléseit. Ők is hitet tettek Európa és Amerika együttműködése mellett, mondván, hogy a NATO és az EU nem vetélytársa egymásnak, sőt a két szervezet kifejezetten egymásra van utalva. Mind az öten igen határozottan állást foglaltak az Oroszországhoz fűződő viszony újragondolása mellett, sőt bejelentették, hogy készek Medvegyev múlt őszi, az európai biztonsági rendszer felülvizsgálatára vonatkozó - amúgy eléggé homályos tartalmú - javaslatának megvitatására is. Scheffer szerint szoros együttműködést lehetne kialakítani

Moszkvával a fegyverzetkorlátozási kérdésekben, valamint a legsúlyosabb - például az iráni vagy a közel-keleti - konfliktusokkal kapcsolatos politika kialakításában. A NATO-főtitkár ugyanakkor határozottan bírálta az abháziai és dél-oszétiai orosz katonai bázisok építésének friss tervét, és kijelentette, hogy Moszkvának fel kell hagynia a befolyási övezetek kialakítására törekvő XIX. századi politikával. Ezt követően Miliband és Solana nem kis meglepetésre kifejezetten megértően szólt Oroszország fenyegetettségi érzetéről. Mi sohasem törekedtünk arra, mondta a brit külügyminiszter, hogy Oroszországot „bekerítsük, fenyegessük vagy meggyengítsük", de sajnos azt tapasztaljuk, hogy a moszkvai percepció különbözik a miénktől, így a helyzeten változtatnunk kell. Az EU-főképviselő is percepciókról beszélt, amikor úgy fogalmazott, hogy ami a 90-es évek elején Nyugat-Európa számára felszabadításnak tűnt, azt Moszkvában a hanyatlás kezdeteként érzékelték. Sarkozy mindehhez hozzátette, hogy a mai Oroszország sem az EU-ra, sem a NATO-ra nézve nem jelent katonai fenyegetést, Európának pedig az oroszok részvételével „közös gazdasági, emberi és biztonsági térséget" kell létrehoznia.

A közép-európaiak közül viszont Ilves észt elnök úgy beszélt, mintha még nem értesült volna legszorosabb szövetségesei szemléletének változásáról. Szomorúan állapította meg, hogy a világ visszatért az 1990-91-es állapotokhoz, mivel belenyugodott a grúziai háború után kialakult status quóba és abba, hogy még mindig meg lehet kérdőjelezni az európai határokat. Az észt elnök helytelenítette, hogy Sarkozy elnök Medvegyev javaslatainak megvitatását szorgalmazta. A NATO-nak szerinte először azzal kellene foglalkoznia, hogy megvédje tagjainak területét, és csak ezt követően kezdődhetnének tárgyalások Medvegyev javaslatairól. Tusk lengyel miniszterelnök és Vondra cseh miniszterelnök-helyettes diplomatikusabban fogalmazott ugyan, de ők sem jeleztek igazán stratégiaváltásra irányuló szándékot. Elmondták, hogy készek a rakétapajzs elemeinek a befogadására, és folytatni szeretnék a NATO bővítését (mármint Ukrajnával és Grúziával) is. Tusk külön hangsúlyozta, hogy fel kell venni a szövetségbe azokat az országokat, amelyek „csatlakozni akarnak az atlanti szövetséghez, és erre képesek is". (Ez utóbbi megjegyzésre Sarkozy kissé indignálódva reagált. Azt mondotta, hogy „a NATO-hoz való csatlakozás nem alanyi jog", majd így folytatta: „Donald, nem beszéltél sokat az értékekről", holott ez a kulcsa a részvételnek. A NATO „nem vendégfogadó, amelynek az ajtaja nyitva áll mindenki előtt, aki valamilyen fényt látott odabenn".)

Ami az oroszokat illeti, Ivanov miniszterelnök-helyettes - aki még a nyugatiak előtt kapott szót - nem ment bele az alapvető kelet-nyugati kérdések megvitatásába. Moszkva szemmel láthatóan azt találta a legcélszerűbbnek, ha egyelőre csak megismétli a fegyverzet-ellenőrzésre, illetve -csökkentésre vonatkozó korábbi javaslatait, és tiltakozik a rakétaelhárító rendszer telepítése ellen. Később azonban, miután négyszemközt is tárgyalt Bidennel, kijelentette, hogy igen pozitívnak tartja az alelnök beszédét, különösen, ami annak a bizonyos gombnak a megnyomását illeti.

A konferencia utáni napok eseményei azt mutatták, hogy a kormányok komolyan gondolják azt, amit Münchenből üzentek. Washington például a múlt héten Moszkvába küldte Burns külügyi államtitkárt, aki Lavrovnak elmondta, hogy az Egyesült Államok egészen más szemmel nézné a rakétapajzs-elemek közép-európai telepítésének kérdését, ha Oroszország részvételével csökkenteni lehetne az Iránból származó nukleáris veszélyeket. Más szóval Washington felülvizsgálná a telepítést, ha Moszkva

ténylegesen hozzájárulna a potenciális perzsa fenyegetés elhárításához. Az államtitkár kitért az észak-atlanti szövetség bővítésének kérdésére is, leszögezve, hogy Grúzia és Ukrajna egyelőre nem alkalmas a NATO-hoz való csatlakozásra. Egy ilyen mondat tavaly még istenkáromlásnak számított volna Amerikában. Ami Lavrovot illeti, ő már korábban megígérte, hogy Oroszország átengedi a területén az Afganisztánba irányuló nem katonai szállítmányokat. Most ehhez hozzátette, hogy akár orosz szállító repülőgépeket is rendelkezésre bocsátana, ha a szövetséggel fennálló kapcsolatai visszatérnének a normális kerékvágásba. Kölcsönös gesztusokban tehát az utóbbi héten nem volt hiány.

*

Látványos volt mindaz, ami Münchenben és München óta történt, de természetesen nem volt előzmény nélküli. Kevesen figyeltek fel például arra a cikkre, amelyet néhány nappal a konferencia előtt Sarkozy és Merkel jelentetett meg a *Süddeutsche Zeitung*ban. Ebben a szerzők elég pontosan megfogalmazták, hogy miről is fognak beszélni Münchenben. Moszkvát ugyan elmarasztalták azért, hogy erőszakot alkalmazott Grúziában és jogsértő módon elismerte Dél-Oszétiát meg Abháziát, de hozzátették, hogy az oroszok magatartása nem vetette vissza a világot a hidegháborúba. „Aki ezt állítja, téved. A Szovjetunió már nem létezik", állapították meg. „Készek vagyunk arra - írták -, hogy helyreállítsuk Oroszországgal a bizalmon alapuló kapcsolatokat, sőt tovább is fejlesszük azokat." Ami pedig a NATO bővítését illeti, megjegyezték, hogy erre csak akkor kerülhet sor, ha a jelentkező országok megfelelnek bizonyos kritériumoknak és „ténylegesen" hozzá is járulnak a szövetség biztonságához. Ezzel egyértelműen Ukrajnára és Grúziára utaltak, fenntartva azt a múlt évben kifejtett álláspontjukat, miszerint a két ország még nem érett a felvételre. Az iráni atomprogramot illetően leszögezték, hogy semmiképpen nem engedhető meg az, hogy Teherán nukleáris fegyverre tegyen szert, de az ezzel kapcsolatos konfliktust szerintük elsősorban diplomáciai eszközökkel kell megoldani, ugyanakkor készen állva új, határozott szankciók alkalmazására is.

*

Vajon tudott-e Sarkozy és Merkel arról, hogy mit fog mondani Biden Münchenben? Nyilvánvalóan igen, hiszen ellenkező esetben a széles nyilvánosság előtt diplomáciai vita alakulhatott volna ki közöttük, ami nem lett volna éppen szerencsés. Vajon tudott-e Biden - mondjuk két héttel korábban - arról, hogy miként vélekedik a két európai politikus a világpolitika legfontosabb kérdéseiről? Nyilvánvalóan igen.

Nem szabad elfelejtenünk, hogy az említett európai és amerikai politikusokat semmi sem akadályozhatta meg abban, hogy november 4-e előtt vagy után bármikor érintkezésbe lépjenek egymással. Emlékezetes, hogy Obama 2008 júliusában Berlinben, Párizsban és Londonban járt, ahol találkozhatott a három állam első számú politikusaival. Ők ezt követően is szoros kapcsolatokat tartottak fenn egymással. Mindazonáltal az európaiak biztosra akartak menni. A múlt év őszén, amint ugyancsak

kiszivárgott, téziseket állítottak össze arról, hogy miként is képzelik el az euroatlanti közösségen belüli, továbbá az Oroszországhoz vagy Iránhoz fűződő kapcsolatok alakítását, majd ezeket átadták Obama csapatának. E tézisek alapján már nem okozhatott túl nagy gondot az álláspontok összehangolása.

Münchenben tehát voltaképpen csak az történt, hogy a felszólalók a nyilvánosság elé léptek egyeztetett álláspontjukkal. Igaz, néhány – nem is lényegtelen – kérdésben még eltérő álláspontot fejtettek ki. Biden például semmilyen formában nem utalt az ENSZ-re, míg az európaiak hangsúlyozták a világszervezet szerepének fontosságát. A lényegben viszont egyetértettek, nevezetesen abban, hogy a jövőben valamennyien multilaterális keretek között, minden fontos szereplővel együttműködve alakítják kapcsolataikat, és erőszakot csak végső esetben vesznek igénybe.

Ki gondolta volna mindezt akár csak fél évvel ezelőtt is?

(Első közlés: *Élet és Irodalom,* LIII. évf. 8. sz., 2009. február 20.)